

Sultan Alp Arslan'ın Oğlu Melik Şihâbü'd-Devle Ayaz İlyas

Bülent KAÇIN

Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye,
bulentkacin@hotmail.com (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 07.05.2024

Kabul: 21.08.2024

Yayın: 31.12.2024

Anahtar Kelimeler:

Büyük Selçuklu,
Alp Arslan,
Ayaz,
İlyas,
Sikke.

Büyük Selçuklu tarihi ile ilgili kaynaklarda sultanların oğullarının ve kardeşlerinin meliklik dönemleriyle ilgili çok sınırlı bilgi mevcuttur. Bu durum Sultan Alp Arslan'ın oğulları (olduğu kabul edilen) Melik Ayaz ve Melik İlyas için de geçerliliğini korumaktadır. Ayaz hakkında Hüseyinî, İbnü'l-Cevzî, İbnü'l-Esir, Bundârî, Sibt İbnü'l-Cevzî, Ahmed b. Mahmûd ve Müneccimbaşî Ahmed gibi müellifler bilgi verirken, İlyas hakkında sadece Râvendî, Anonim Selçuknâme, Hasan-ı Yezdî ve Müneccimbaşî Ahmed'in eserlerinde kayıt vardır. Osman Turan "Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti" isimli eserinde Alp Arslan'ın Ayaz ve İlyas isimlerinde iki ayrı oğlu olduğunu belirtmiş ve bu tespit daha sonra Selçuklu tarihi araştırmacıları tarafından da kabul görmüştür. Bu makalede birinci bölümde Melik Şihâbü'd-devle Ayaz b. Alp Arslan'ın hayatı hakkında bilgi verildikten sonra ikinci bölümde kaynaklarda Ayaz ve İlyas hakkında verilen bilgiler ve 465 (1072) yılında İlyas ve Şihâbü'd-devle'nin Belh'te darbettirdiği sikkeler ışığında Ayaz ve İlyas'ın farklı iki melik değil, aynı kişi olduğu tezi ispatlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu vesileyle Melik Şihâbü'd-devle Ayaz İlyas'ın bastırdığı sikkelerin tanıtımı da yapılmıştır.

Son of Sultan Alp Arslan Malik Shihâb Al-Dawla Ayâz Ilyâs

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 07.05.2024

Accepted: 21.08.2024

Published: 31.12.2024

Keywords:

Geat Seljuk,
Alp Arslan,
Ayâz,
Ilyâs,
Coin.

The sources on the history of the Great Seljuks contain very limited information on the reigns of the sons and brothers of the sultans. This is also true for Sultan Alp Arslan's sons (which is considered to have been existed) Malik Ayâz and Malik Ilyâs. Authors such as Husaynî, Ibn al-Jawzî, Ibn al-Athîr, Bundârî, Sibt Ibn al-Jawzî, Ahmad b. Mahmoud, and Munedjîjim Bashi Ahmad provide information about Ayaz, On the other hand there only exist information about Ilyâs in the works of Râwandî, Anonymous Seljuknama, Hasan-e Yazdi, and Munedjîjim Bashi Ahmad. Osman Turan, in his book "Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti", stated that Alp Arslan had two separate sons named Ayâz and Ilyâs, and this view was later accepted by Seljuk history researchers. In the first part of this article, we are going to give information about the life of Malik Shihâb al-Dawla Ayâz the Son of Alp Arslan. In the second part, the thesis that Ayâz and Ilyâs are not two different maliks but the same person has been tried to be proven in the light of the information given in the sources about Ayâz and Ilyâs and the coins having minted by Ilyâs and Shihâb al-Dawla in Belh in 465 (1072). Also on this occasion, the coins minted by Malik Shihâb al-Dawla Ayâz Ilyâs were also introduced.

Atıf/Citation: Kaçın, Bülent. "Sultan Alp Arslan'ın Oğlu Melik Şihâbü'd-Devle Ayaz İlyas". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 9 (Aralık 2024), 31-41. <https://doi.org/10.47702/sema.2024.38>

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Büyük Selçuklu tarihi ile ilgili kaynaklarda sultanların oğullarının ve kardeşlerinin meliklik dönemleri ile ilgili bilgiler çok az olmakla birlikte içerisinde birbirleriyle çeliŐen ifadeler de barındırmaktadır. Bu durum Sultan Alp Arslan'ın oğulları için de geçerliliğini korumaktadır. Râvendî Alp Arslan'ın oğullarının Arslanşah, İlyas, Arslan Argun, Böri Bars, Tekiş, ToganŐah, Tutuş, Alp Melik, Tuğrul ve Melikşah olduğunu,² Hüseyinî, İbnü'l-Esîr, Bundârî ve Ahmed b. Mahmûd ise Ayaz, Melikşah, Tutuş, Böri Bars, Arslan Argun, Tekiş olduđunu³ belirtmiŐlerdir. Anonim Selçuknâme'de de Alp Arslan'ın İlyas, Tekiş, Yüzî, Bars, Arslan Oğul, ToganŐah, Tutuş ve Melikşah isimlerinde sekiz oğlu olduğu kaydedilmiştir.⁴

Büyük Selçuklu tarihi alanında eser veren müellifler de eserlerinde eldeki veriler ışığında ve kaynak tenkidinde bulunarak Sultan Alp Arslan'ın oğulları hakkında bazı değerlendirmelerde bulunurlar. Faruk Sümer, Alp Arslan'ın oğullarından Ayaz ile Arslanşah'ın aynı kişi olduğunu, Osman Turan ise Alp Arslan'ın Ayaz ve İlyas isimlerinde iki ayrı oğlu olduğunu kaydetmektedir.⁵ Osman Turan'ın bu görüŐü daha sonra Selçuklu tarihi araştırmacıları tarafından da kabul görmüştür. Bu makalede melikler hakkında elde edilen yeni veriler değerlendirilerek birinci bölümde Melik Şihâbü'd-devle Ayaz b. Alp Arslan'ın hayatı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise kaynaklarda Ayaz ve İlyas hakkında verilen bilgiler ve 465'te (1072) Melik İlyas ve Melik Şihâbü'd-devle adına Belh'te basılan sikkeler ışığında Ayaz ve İlyas'ın iki ayrı melik değil, aynı kişi olduğu tezi ispatlanmaya çalışılmıştır.

1. Melik Şihâbü'd-devle Ayaz b. Alp Arslan

Ayaz'ın doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak babası Alp Arslan'ın 424 (1032)⁶ ve kardeşi Melikşah'ın 447 (1055) yılında⁷ dünyaya geldiklerini dikkate aldığımızda Ayaz muhtemelen

¹ Selçuklu tarihini bana sevdiren ve lisans öğrencisinin tezine atıf yapma lütfunu gösteren Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e; beni Selçuklular'da meliklik müessesesi konusunda araŐtırma yapmaya teşvik eden ve Selçuklu sikkeleriyle ilgili müktesebatını paylaŐarak bu makalenin ortaya çıkmasına vesile olan Prof. Dr. Sadi S. Kucur'a, akademik çalıŐma yapmam konusunda desteğini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi İsa Kayaalp'e ve ayrıca koleksiyonlarındaki iki sikkenin fotoğraflarını yayınlamama izni veren Tübingen İslam Nümismatiği AraŐtırma Merkezi Sorumlusu Dr. Sebastian Hanstein'e teŐekkür ederim.

² Râvendî, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr [Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti]*, çev. Ahmed Ateş (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 1/120. Râvendî, Sultan Alp Arslan'ın on oğlu olduğunu belirtmiş ve eserinin nesep seçeresi kısmında bunların adlarını vermiştir. Nişâbüri (*Selçuknâme*, çev. Ayşe Gül Fidan (Ankara: Kopernik Kitap, 2018), 91), Reşidü'd-din Fazlullâh (*Selçuklular Cami'ü't-Tevarih*, çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018), 88) ve Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Őebânkâreî (*Mecma'u'l-ensâb (Hânedanlar Târihi)*, çev. Fahri Unan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021), 77) de Sultan Alp Arslan'ın on oğlu olduğu bilgisini vermişlerdir.

³ Sadruddîn Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 38; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil'de Selçuklular*, çev. Abdülkerim Özaydın (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2022), 112; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kıvâmüddin Burslan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 48; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-nâme*, haz. Erdoğan Merçil (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018), 18. İbnü'l-Esîr ve Bundârî, melikin ismini İyaz (ایاز) Şeklinde kaydetmektedir.

⁴ Anonim, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, çev. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner (Ankara: Atıf Yayınları, 2014), 22. Böri Bars'ın ismi muhtemelen yanlışlıkla Yüzî ve Bars olarak verilmiştir. İbn Funduk (*Târih-i Beyhak*, nşr. Ahmed Behmenyâr (Tahran: Çâphâne-i Kânûn, 1317), 72) da Alp Arslan'ın Şihâbü'd-devle Tekiş İlyas adında bir oğlu bilgisini vermiştir. Burada da muhtemelen Tekiş ve İlyas isimleri yanlışlıkla Tekiş İlyas Şeklinde kaydedilmiştir.

⁵ Faruk Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları* (İstanbul: TDAV, 1999), 2/594-595; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Ötügen, 24. Baskı, 2021), 189. Faruk Sümer ve Osman Turan'ın yaptığı bu değerlendirmelerin eldeki veriler ışığında doğru bir tespit olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü onlar meliklerin darp ettirdiği sikkelerden haberdar değillerdi.

⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil'de Selçuklular*, 111; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb*, çev. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 23; İbn Hallikân, *İbn Hallikân'ın Selçuklu Biyografileri ve Çağdaş Simalar*, çev. Halil İbrahim Gökbörü (Ankara: Altınordu Yayınları, 2022), 56. Alp Arslan'ın doğum tarihi için kaynaklarda farklı bilgiler de mevcuttur. Bu konu için bk. İbrahim Kafesoğlu, "Alp Arslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/526; Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)* (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 1/135-136; Cihan Piyadeoğlu,

440'lı yılların başında dünyaya gelmiştir. Ayaz'ın Alp Arslan'ın ilk çocuğu⁸ olması sebebiyle doğumunun Horasan'da, başta Çağrı Bey ve Alp Arslan olmak üzere hanedan mensupları arasında mutluluk vesilesi olduğunu söylemek mümkündür. Faruk Sümer de Ayaz adının yakışıklılıkları dolayısıyla kölelere konulan isimlerden olduğunu, bu sebeple doğum müjdesini getiren memlûkün Ayaz adını taşıması sebebiyle sultanın oğluna bu adı koymuş olabileceğini ifade etmektedir.⁹

Ayaz hakkındaki ilk bilgi, Alp Arslan'ın Selçuklu tahtına çıkmasının ardından saltanatının tasdik edilmesi için Abbâsî halifelîği ile yürütülen görüşmelerle ilgili kayıtlardan elde edilmektedir. Sultan Alp Arslan adının hutbelere konulmasını, hil'at verilmesini ve kendisine yazışmalarda “el-Veledü'l-müeyyed” lakabıyla hitap edilmesini talep etti. Selçuklu tarafının bütün istekleri kabul edildi ve ayrıca sultana halife tarafından “Ziyâü'd-dîn ve Adudü'd-devle” lakapları da verildi. Heyetler arasında yapılan görüşmelerde Alp Arslan'ın oğulları Ayaz ve Melikşah'a da lakap istendiği anlaşılmaktadır. Bunun neticesinde halife, sultanın büyük oğlu Ayaz'a “Kutbü'l-mille” ve “Şihâbü'd-devle”, kısa bir süre sonra veliaht ilan edilecek olan diğer oğlu Melikşah'a ise “Cemâlü'l-mille” ve “Celâlü'd-devle” lakaplarını verdi.¹⁰ Bu durumun, halife tarafından kaynaklara yansıyan Selçuklu meliklerine verilen ilk lakap tevcihi olması bakımından önem arzettiğini söyleyebiliriz.

Selçuklu sultanlarının yaptığı seferlere onlarla birlikte oğullarının katıldıklarına dair kaynaklarda pek çok kayıt mevcuttur. Ayaz da babasıyla birlikte tecrübe kazanmak amacıyla çok sayıda sefere iştirak etmiştir.¹¹ Bu seferlerden biri de Alp Arslan'ın bölgede otoritesini sağlamlaştırmak amacıyla çıktığı Hârizm seferidir. Sultan, Hârizm'e ulaştığında hâdimler tarafından kendisine çeşitli hediyeler takdim edildi. Daha sonra Alp Arslan bunlardan bir miktar altını oğlu Ayaz'a uzattı. O, babasının önünde dizleri üzerinde gelerek yeri öpüp kendisine verilen altınları aldı ve geri döndü. Ayaz'dan sonra Hûzistan hâkimi Hezâresb'e de bir miktar altın takdim edildi. Hezâresb yeri öptü, sultanın yanına gitti, verilen altınları aldı ve geri döndü. Ayaz'a kıyasla daha düşük bir itaat tezahürü gösteren Hezâresb, sultan tarafından bağımsız hareket etme niyetinde olduğu gerekçesiyle azarlandı.¹² Bu olaydan Selçuklular'da meliklerin ve emirlerin sultanın yanında - bazı istisnalar olsa

Sultan Alp Arslan Fethin Babası (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 27-29; Muharrem Kesik, *Malazgirt'in Kahraman Kumandanı Sultan Alp Arslan* (İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları, 2021), 29; Abdülkerim Özeydin, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1040-1157)* (İstanbul: İrcica, 2023), 101.

⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil'de Selçuklular*, 161; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 68; İbn Hallikân, *İbn Hallikân'ın Selçuklu Biyografileri ve Çağdaş Simalar*, 77. Râvendî (*Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr*, 122) ise Melikşah'ın doğum tarihi olarak 445 (1053-54) senesini vermişlerdir.

⁸ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, çev. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 149.

⁹ Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, 594-595. Sümer, Ravendî'nin soy kütüğünde İlyas'ı yanlışlıkla Alp Arslan'ın oğulları arasında verdiğini belirtmiştir.

¹⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil'de Selçuklular*, 96; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-Âyân*, nşr. Muhammed Enes el-Hinn-Kâmil Muhammed el-Harrât (Dimaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye 2013), 19/163; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, 132 (Tercüme metinde yanlışlıkla iki melikin lakapları birleştirilerek, “Sultanın oğulları Ayaz'a ‘Cemâlü'l-mille ve Şihâbü'd-devle’ lakabını verdi” şeklinde aktarılmıştır. Arapça metinde ise melikin adı İlyas olarak verilmiştir); M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alparslan ve Zamanı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001), 3/176. “Kutbü'l-mille” ve “Şihâbü'd-devle” lakaplarını Gazneli Me'sûd'un da kullandığı görülmektedir (Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, çev. Necati Lugal (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 554).

¹¹ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, 149,185; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 32; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-nâme*, 99. Hüseyinî ve Ahmed b. Mahmûd, Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı öncesinde ismi verilmeyen oğlunu bir askeri birlikle Halep'te bıraktığını kaydetmiştir. Bu melikin daha sonra topladığı kuvvetlerle Malazgirt Savaşı'na iştirak ettiğini söyleyebiliriz. Kaynaklarda Büyük Selçuklu meliklerinin bu savaşa katılmalarıyla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ancak ülke savunması için görevlendirilen meliklerin dışındaki diğer meliklerin tamamı bu önemli savaşa katılmış olmalıdır.

¹² Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, 149; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alparslan ve Zamanı*, 61-62, 147-148.

da - katı protokol kurallarına uymak zorunda oldukları anlaşılmaktadır. Kaynaklarda bunu destekleyen veriler mevcuttur.¹³

Ayaz'ın Hârizm seferinden sonra kardeşi Melikşah ile birlikte Karahanlılar üzerine de sefer yaptığı kaydedilmiştir. Selçuklu melikleri muhtemelen Tamgaç Han'ın ölümünden sonra oğulları arasında yaşanan taht mücadelelerinden yararlanarak Karahanlı topraklarını ele geçirmek için harekete geçti. Ancak Şemsülmülk Nasr'ın karşı saldırısında varlık gösteremeyen Ayaz ve Melikşah geri çekilmek zorunda kaldılar.¹⁴ Şemsülmülk, taraflar arasında yaşanan bu mücadelenin sorumlusu olarak Alp Arslan'ın kızı olan zevcesi Âişe Hatun'u görmüş ve kardeşlerini ülkesine karşı saldırıya geçmeleri için teşvik ettiği gerekçesiyle onu döverek öldürmüştür. Yaşanan bu gelişmelerin ardından Sultan Alp Arslan, kendisinin ölümüyle neticelenecek olan Türkistan seferine çıkmak zorunda kalmıştır.¹⁵

Ayaz'ın hayatındaki en sıkıntılı günlerini, babası Alp Arslan tarafından kardeşi Melikşah'ın veliht ilan edildikten sonra yaşadığı muhakkaktır.¹⁶ Büyük oğul olarak kendisinin veliht ilan edilmesini beklerken, 458 (1066) senesinde Melikşah'ın veliht ilan edilmesinin Ayaz'da büyük bir huzursuzluk yarattığını söyleyebiliriz. Sultan Alp Arslan Melikşah'ı veliht ilan ettikten kısa bir süre sonra ülke topraklarına hanedan üyeleri arasından yöneticiler tayin etti, Horasan'ın mühim şehirlerinden olan Belh'i de Ayaz'a verdi.¹⁷ Sultanın bu tasarrufu oğlunun üzüntüsünü azaltma çabası olarak görülmelidir. Alp Arslan daha sonra ölüm döşegindeyken oğlu

¹³ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 40-41; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, 249-250. Melikşah, amcası Osman yanına geldiğinde kendisine protokol kurallarını uygulatmazken, kardeşi Togaşah'ı ise huzurunda protokol kurallarına uymadığı gerekçesiyle hapsedmiştir.

¹⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, 183; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 1/325; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-nâme*, 113; Münecimbaşı Ahmed, *Câmiu'd-Düvel Karahanlılar Fasikülü*, çev. Necati Lugal (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1940), 9. Sıbt İbnü'l-Cevzî sefere katılan meliklerin Ayaz ve Melikşah, Ebü'l-Ferec Hârizm meliki Wilias, Münecimbaşı Hârizm Meliki Ayaz, Ahmed b. Mahmûd ise Melikşah olduğu bilgisini vermiştir. Ömer Rıza Doğrul, eserde geçen Wilias isminin İbnü'l-Esîr'i dayanak göstererek İlyas olması gerektiğini belirtir. Ancak İbnü'l-Esîr'deki İlyas Alp Arslan'ın oğlu değil kardeşidir.

¹⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, 183; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 325; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-nâme*, 113-114; Münecimbaşı Ahmed, *Câmiu'd-Düvel Karahanlılar Fasikülü*, 9. Sultan Alp Arslan'ın kızının öldürülmesiyle ilgili kaynaklarda farklı rivayetler mevcuttur (daha fazla bilgi için bk. Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017), 113-114). Oktay Aslanapa, Ayşe Bibi türbesinin Alp Arslan'ın kızı Âişe Hatun için yapılmış olabileceğini kaydeder ("Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan Zamanından Kalan Eserler", *Türkiyat Mecmuası* 17 (1972), 23).

¹⁶ Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, 595. Faruk Sümer Ayaz'ın Alp Arslan tarafından pek sevilmediğini ve bu yüzden en büyük oğlu olduğu halde veliht yapılmadığını belirtmiştir. Ayaz'ın veliht ilan edilmemesinde Melikşah ya da Vezir Nizâmülmülk'ün Ayaz'ı sultana kötülüklerinin etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Ayaz'ın tahta çıkması onlar açısından olumsuz sonuçlar doğuracaktı. Kaynaklarda da Melikşah'ın Nizâmülmülk'ün katkısıyla tahta çıktığı açık bir şekilde belirtilmiştir (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil'de Selçuklular*, 112; Reşidü'd-din Fazlullâh, *Selçuklular Cami'ü't-Tevarih*, 87-88).

¹⁷ F. Schwarz, *Siloge Numorum Arabicorum Tübingen, Balh Und Die Landschaften Am Oberen Oxus XIV c Hurâsân III*, (Tübingen-Berlin: Ernst Wasmuth Verlag, 2002), 93; Stephen Album, *A Checklist of Islamic Coins* (Santa Rosa: Stephen Album Rare Coins, 2011), 183; Zeno.ru, 288272; Mîrhând, *Ravzatü's-safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülük ve'l-Hulefâ*, çev. Erkan Göksu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), 105. Mîrhând eserinde Ayaz'ın ismini vermemiş ve onu "diğer gözünün nuru" olarak nitelendirmiştir. Mîrhând'a göre Melikşah'tan sonra diğer gözünün nuru büyük oğlu Ayaz olmalıdır. 463 ve 465 tarihli Melik İlyas ile 465 tarihli Melik Şihâbü'd-devle adına Belh'te bastırılan sikkeler de Alp Arslan tarafından Belh'in yönetiminin Ayaz'a verildiği bilgisini doğrulamaktadır. İbnü'l-Esîr (*el-Kâmil'de Selçuklular*, 101) Belh'in Süleyman b. Çağrı'nın yönetimine bırakıldığını kaydeder. Ancak Alp Arslan'ın kendisine karşı taht mücadelesine girişmiş olan kardeşine Belh gibi önemli bir şehrin yönetimini vermesi pek mümkün gözükmemektedir. Kaynaklarda bu bilgiyi destekleyen kayıt bulunmamaktadır. İbnü'l-Esîr'in verdiği malumat doğru olsa bile Osman Turan'ın (*Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 158) ifade ettiği gibi Süleyman'ın Belh'e tayininden kısa bir süre sonra şehir yönetiminin Ayaz'a verildiğini söyleyebiliriz. Cihan Piyadeoğlu (*Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi* (İstanbul: Kronik Kitap, 2023), 4) ise Süleyman'ın Alp Arslan tarafından Belh'e tayin edilmesinin onun tarafından tehdit olarak algılanmadığını gösterdiğini ifade etmiştir. Süleyman adına, Belh'te basılmış bir para bulunmazken 470 (1077-78) senesinde Velvâlic'de basılan bir sikke mevcuttur.

Ayaz'ın Melikşah'ın iktidarına karşı çıkmasını engellemek için ona 500.000 dinarla birlikte Belh'in verilmesini istedi ve kendisinden de kardeşine yardım etmesini talep etti. Sultan, Melikşah'tan Ayaz'ın bunlara razı olmaması durumunda ona verilmesi taahhüt edilen bu parayı onunla mücadelede kullanmasını istedi.¹⁸ Alp Arslan bu vasiyetle kendi iktidarında Belh'in idaresini elinde bulunduran oğlu Ayaz'ın, Melikşah'ın yönetiminde de Belh'te hüküm sürmeye devam etmesini amaçladığı anlaşılmaktadır. Aynı durum Kirman hâkimi kardeşi Kavurd için de geçerlidir. Ayaz babasının bu vasiyetini istemeden de olsa onaylamak zorunda kaldı ve babasını Merv'de defnettikten sonra Melikşah'ın yanından ayrılıp Belh'e döndü.¹⁹

Ayaz Belh'e döndükten sonra kardeşi Melikşah'a karşı taht mücadelesine girişip girişmeyeceğini düşünmeden babasının ölümü sonrasında yaşanan otorite boşluğundan yararlanan Karahanlılar'ın ve Gazneliler'in saldırıları karşısında Selçuklu ülkesinin topraklarını korumak zorunda kaldı. O önce Tirmiz'i alan Karahanlılar'la 23 Cemâziyelâhir 465 (06 Mart 1073) tarihinde mücadele ettiyse de başarı elde edemedi,²⁰ daha sonra Gazneliler'le mücadele ederek onları mağlup etti ve ülkelerine geri dönmelerini sağladı.²¹ Ayaz bu olaydan kısa bir süre sonra 465 (1073) senesinde Belh'te öldü ya da öldürüldü.²² Kaynaklarda ölüm tarihi olarak 466 (1073-74) senesi verilen Ayaz'ın ölümünden hemen sonra Belh'in yönetiminin Tekiş'e verildiği belirtilmiştir. 465 (1073) yılında Belh'te Tekiş adına Melikşah'a tâbi olarak basılan sikkeler mevcut olduğuna göre Ayaz'ın 466 (1073-74) yılında değil de 465 (1073) yılında vefat ettiği kesinlik kazanmaktadır. Kafesoğlu, Ayaz'ın öldürülmüş olabileceği ihtimalini dile getirmiştir. Ayaz'ın ölüm sebebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun Gazneliler karşısında kazandığı zaferden üç gün sonra ölmesi ve ölümüyle ilgili kaynaklarda verilen bilgilerden, Vezir Nizâmülmülk'ün tedbiriyle öldürüldüğü sonucuna varılabilir. Melikşah'ın kendi iktidarına karşı bir tutum içerisinde olduğunu düşündüğü ağabeyi Ayaz'ın ölümüne sevinmesi ve Vezir Nizâmülmülk'ün tavsiyesi üzerine onun için bir taziye töreni düzenlemesi öldürülme ihtimalini güçlendirmektedir. Böylece Melikşah, Ayaz'ın ölümünden sonra rahat bir nefes almış oldu ve onun cenaze merasiminin hemen ardından Belh'in yönetimini kardeşi Tekiş'e verdi.²³

¹⁸ Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem*'de Selçuklular, çev. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 114; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 46; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, 184. Bundârî ayrıca Belh Kalesi'nin yönetiminin Melikşah'a verildiğini belirtmektedir. Bu durum Ayaz'ın kontrol altında tutulması için alınan bir tedbir olarak düşünülebilir.

¹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil'de Selçuklular*, 112-113; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 48; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, 185. Özaydın, eserin Arapça metninde "Ayaz Arslan" olarak geçen melikin ismini "Ayaz" şeklinde tercüme etmiştir (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî t-târîh*, nşr. Tornberg (Beirut: Dâru's-Sâdr 1979), 10/76).

²⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil'de Selçuklular*, 113; Münecimbaşı Ahmed, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi Horasan-İrak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, yay. Ali Öngül (İstanbul: Kabcı Yayıncılık, 2017), 1/83.

²¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-Âyan*, 274; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, 193; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-nâme*, 125. Bu mücadelede Gazne askerlerinden 700'ünün (tercüme metinde 7000 kişi olarak verilmiş) Ayaz'ın ordusuna katıldığı belirtilmiştir.

²² F. Schwarz, *Slloge Numorum Arabicorum Tübingen*, 93-94; Album, *A Checklist of Islamic Coins*, 183; Zeno.ru, 288272; Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 40; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil'de Selçuklular*, 117; Bundârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, 50; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, 193; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-nâme*, 125; Münecimbaşı Ahmed, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi*, 85; Bülent Özkuzugüdenli, *Hasan-ı Yezdî'nin Câmi'u't-Tevârih-i Hasenî İsimli Eserinin Selçuklular Kısmı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 114; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu* (İstanbul: Ötügen, 3. Baskı, 2019), 57. Hasan-ı Yezdî melikin ölüm tarihini belirtmezken ismini Ayaz değil de İlyas olarak vermiştir.

²³ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 40; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil'de Selçuklular*, 117; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-nâme*, 125. Ahmed b. Mahmud, Ayaz ile Melikşah'ın arasının iyi olmadığını ve birbirlerine karşı kin duyduklarını belirtmektedir. Ayaz'ın kullandığı Şihâbü'd-devle lakabının muhtemelen bu görevlendirme sırasında Melikşah tarafından kardeşi Tekiş'e verildiğini söyleyebiliriz.

2. Sultan Alp Arslan'ın Oğulları Ayaz ve İlyas Meselesi

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın oğullarının isimlerini veren kaynaklarda Ayaz hakkında Hüseyinî, İbnü'l-Cevzî, İbnü'l-Esîr, Bundârî, Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ahmed b. Mahmûd ve Müneccimbaşı bilgi verirken, İlyas hakkında sadece Râvendî, Anonim Selçuknâme, Hasan-ı Yezdî ve Müneccimbaşı'nda kayıt bulunmaktadır. Ayrıca Ebü'l-Ferec'de Hârizm Meliki Wilias ve Mîrhând'da ise Alp Arslan'ın "diğer gözünün nuru" olarak ifade edilen yine Ayaz ya da İlyas olmalıdır. Müneccimbaşı hariç kaynakların hiçbirinde Alp Arslan'ın İlyas ve Ayaz isimli oğulları bir arada zikredilmemiştir.

Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Selçuklular'da da hanedan üyelerine Türkçe ve İslâmî (Arapça) isimlerinin bir arada verildiği görülmektedir. Tuğrul Bey'in İslâmî ismi Muhammed, Çağrı Bey'in Dâvud, Alp Arslan'ın Muhammed olduğu kaynaklarda kaydedilmiştir. Alp Arslan'ın oğulları olduğu kabul edilen İlyas ve Ayaz isimlerinin kaynaklarda bir arada kullanılmaması sebebiyle aynı durumun Ayaz ve İlyas için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Yani kaynakların bir kısmının onu Türkçe, diğerlerinin ise İslâmî adıyla zikrettiği anlaşılmaktadır. Bu durumda Ayaz'ın İslâmî ismi muhtemelen İlyas olmalıdır.

Tablo 1. Alp Arslan'ın Oğlu Olarak İlyas ve Ayaz Adının Geçtiği Kaynaklar

Ayaz	Hüseyinî İbnü'l-Cevzî İbnü'l-Esîr Bundârî Sıbt İbnü'l-Cevzî Ahmed b. Mahmûd Müneccimbaşı
İlyas	Râvendî <i>Anonim Selçuknâme</i> Hasan-ı Yezdî Müneccimbaşı
Wilias	Ebü'l-Ferec
"Diğer gözünün nuru"	Mîrhând

Alp Arslan'ın İlyas ve Ayaz isminde iki oğlu olduğu bilgisini veren tek kaynağımız Müneccimbaşı'dır. Ancak Müneccimbaşı eserinde Alp Arslan'ın Ayaz, Melikşah, Arslanşah, Tekiş, Bôri Bars, Tutuş ve Argun adlarında yedi oğlu olduğunu ifade ederken onun İlyas adında bir oğlu olduğu bilgisini vermemiştir.²⁴ Müellif İbnü'l-Esîr'in eserinden aldığı bilgiler üzerinde muhtemelen kaynak tenkidine tâbi tutarak bazı değişikliklerde bulunur. Bunlardan biri de İbnü'l-Esîr'in Sagâniyân ve Tohâristan hâkimi olarak İlyas b. Çağrı şeklinde verdiği bilgiyi Sagâniyân ve Tohâristan hâkimi İlyas b. Alp Arslan şeklinde değiştirmesi olmuştur.²⁵ Müneccimbaşı eserinde yaptığı bu değişikliklerin gerekçesini belirtmemiştir. Osman Turan da sebebini açıklamadan Müneccimbaşı'nın yaptığı bu tasarrufu benimsemiştir.²⁶ Ancak Müneccimbaşı ve Osman Turan'ın İlyas b. Alp

²⁴ Müneccimbaşı Ahmed, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi*, 82.

²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil'de Selçuklular*, 101; Müneccimbaşı Ahmed, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi*, 76.

²⁶ Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 158. Müneccimbaşı ve Osman Turan'ın yaptığı bu değerlendirmelerin eldeki veriler ışığında doğru bir tespit olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü onlar İlyas'ın 454 tarihli parasından haberdar değillerdi. Selçuklu tarihi araştırmacılarının, Sultan Alp Arslan'ın vali olarak görevlendirdiğini belirttikleri İlyas ve Ayaz'ın kimlikleri, tayin edildikleri bölge ve şehirler hakkında farklı görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Erdoğan Merçil-Ali Sevim (*Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 52) ve Ali Öngül, (*Büyük Selçuklular*, İstanbul: Çamlıca, 2018), 57) İlyas b. Alp Arslan'ın Tohâristan'da Ayaz b. Alp Arslan'ın ise Belh'te, Kafesoğlu, (*Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, 43, n. 16) Ayaz b. Alp Arslan'ın Belh'te, Piyadeoğlu (*Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, 109) ve Kesik (*Sultan Alp Arslan*, 106) İlyas b. Çağrı'nın Sagâniyân ve Tohâristan'da, Özgüdenli (*Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, 144) ve Özeydin da (*Büyük*

Arslan olarak verdikleri kişi İbnü'l-Esîr'in ifade ettiği gibi İlyas b. Çağrı olmalıdır. Çünkü daha sonra varlığından haberdar olunan 454 (1062-63) senesinde Belh'te İlyas adına bastırılan sikkeler²⁷ İbnü'l-Esîr'in bilgisini doğrulamaktadır.

Tablo 2. Münecimbaşı'nın İbnü'l-Esîr'in Alp Arslan'ın Eyalet ve Vilayetlere Tayin Ettiği Melikler Hakkında Verdiği Bilgilerde Yaptığı Değişiklikler

Eyalet / Vilâyet	İbnü'l-Esîr	Münecimbaşı
Hârizm	Arslan Argun b. Dâvud Çağrı Bey	Arslanşah b. Alp Arslan
Merv	Arslanşah b. Alp Arslan	-
Sagâniyân ve Toharistan	İlyas b. Dâvud Çağrı Bey	İlyas b. Alp Arslan

Osman Turan daha sonra eserinin Alp Arslan'ın Türkistan seferini anlattığı kısmında da Ebü'l-Ferec ve Münecimbaşı'yı kaynak göstererek İlyas b. Alp Arslan'ı Hârizm meliki, Ayaz b. Alp Arslan'ı ise Toharistan meliki olarak ifade etmiştir.²⁸ Ancak Ebü'l-Ferec Hârizm melikinin adını Wilias, Münecimbaşı ise Ayaz olarak kaydetmiştir.²⁹ Bu bilgilerden Wilias ve Ayaz'ın Osman Turan'ın belirttiği gibi iki ayrı kişi değil aynı kişi olduğu sonucuna varmak mümkündür. Ayrıca kaynaklardaki bilgilerden Ayaz'ın Belh'le birlikte Toharistan'a da hakim olduğu anlaşılmaktadır.³⁰

Selçuklu İmparatorluğu, 111-112,150) İlyas b. Çağrı'nın Sagâniyân ve Toharistan'da, Ayaz b. Alp Arslan'ın ise Belh'te hüküm sürdüğünü belirtmektedirler.

²⁷ Schwarz, *Siloge Numorum Arabicorum Tübingen*, 92-93; Album, *A Checklist of Islamic Coins*, 183; Osman G. Özgüdenli, "Siloge Numorum Arabicorum Tübingen, Balı und Die Landschaften Am Oberen Oxus XIV c Hürâsân III", *Tarih Dergisi*, 38 (2003), 163-164. Tübingen kataloğunda 454 ve 465 tarihli Belh'te basılan paraların Çağrı Bey'in oğlu İlyas'a, Stephen Album'ün *Checklist*'inde ise 454 (1062-63) ve 463 (1070-71) yıllarında Belh'te bastırılan paraların Tuğrul Bey'in oğlu İlyas'a ait olduğu kaydedilmiştir. 454 (1062-63) yılında Belh'te basılan paralar İlyas b. Çağrı'ya, 463 (1070-1071) ve 465 (1072) yılında bastırılanların ise Alp Arslan ve Melikşah dönemlerinde Belh'te hüküm süren İlyas (Ayaz) b. Alp Arslan'a ait olduğunu söyleyebiliriz.

²⁸ Turan, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 189. Selçuklu tarihçilerinin, Sultan Alp Arslan'ın Türkistan seferi hakkında da farklı görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Karahanlılar üzerine sefer yapan Sultan Alp Arslan'ın oğlu olan melikin/meliklerin, Erdoğan Merçil (*Büyük Selçuklu Devleti*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2024, s. 72), Öngül (*Büyük Selçuklular*, 89) ve Kesik (*Sultan Alp Arslan*, 278) Hârizm Meliki İlyas ve Toharistan Meliki Ayaz, Piyadeoğlu (*Sultan Alp Arslan Fethin Babası*, 212) Ayaz ve Melikşah, Kafesoğlu (*Selçuklu Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992), 40) Hârizm Meliki İlyas, Özgüdenli (*Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, 159) ve Özaydın (*Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, 143) Toharistan Meliki Ayaz, Ömer Soner Huncan ise (*Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212)* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011, s. 323) Hârizm Meliki Ayaz olduğunu kaydetmektedir.

²⁹ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 317,325; Münecimbaşı Ahmed, *Câmiu'd-Düvel Karahanlılar Fasikülü*, 9. Münecimbaşı bu bilgiyi ya Ebü'l-Ferec'den ya da onun kullandığı kaynaktan almış olmalıdır. Osman Turan, Ebü'l-Ferec'deki, Hârizm Meliki İlyas bilgisini değiştirmekten Münecimbaşı'ndan aldığı Hârizm Meliki Ayaz bilgisinde değişiklik yaparak onun Toharistan meliki olduğunu ifade etmiştir. Hüseyinî (*Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 28) ve Ahmed b. Mahmûd (*Selçuk-nâme*, 80-81) Hârizm'in Alp Arslan tarafından Arslan Argun'a, Ebü'l-Ferec ise Sâlârşah'a verildiğini kaydetmişlerdir. Faruk Sümer de ("Arslan Argun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/399) Hârizm'in Ayaz'a verildiği değerlendirmesinde bulunmuştur. Hârizm, Mîrhând (*Ravzatü's-safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, 105) ve Münecimbaşı'nın (*Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi*, 76) ifade ettiği gibi Arslanşah'a verilmiş olmalıdır.

³⁰ Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, 40; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil'de Selçuklular*, 117; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-nâme*, 125. Piyadeoğlu, (*Güneş Ülkesi Horasan*, 65) Melik İlyas ve Melik Ayaz'ın aynı kişi olma ihtimalini ifade etmektedir.

Tablo 3. Melik İlyas ve Melik Şihâbü'd-devle'nin (Ayaz) Darbettirdiği Sikkelerin Listesi

Darp Yılı	Darp Yeri	Değer Birimi	Darbettiren	Metbûu
463	(Belh?)	Dirhem	Melik İlyas	Melikü'l-İslâm Alp Arslan
465	(Belh)	Dirhem	Melik İlyas	Melikü'l-İslâm Alp Arslan
465	Belh - Kubbetü'l-İslâm	Dinar	Melik İlyas	Melikü'l-İslâm ve Zahîru'l-İmam Alp Arslan Muhammed
465	Belh - Kubbetü'l-İslâm	Dinar	Melik Şihâbü'd-devle	Melikü'l-İslâm ve Zahîru'l-İmam Alp Arslan Muhammed

465 tarihli Melik İlyas³¹ ve Melik Şihâbü'd-devle³² adına Belh'te Sultan Alp Arslan'a tâbi olarak bastırılan sikkeler de Ayaz ve İlyas'ın iki ayrı kişi değil de aynı kişi olduğu tezimizi doğrulamaktadır. Bazı yayınlarda 463 ve 465'te Melik İlyas adına bastırılan paraların Çağrı Bey'in oğlu İlyas'a ait olduğu belirtilmiştir. Ancak İlyas b. Çağrı'nın Alp Arslan'ın iktidarında Belh'te bulunduğuna ve onun Şihâbü'd-devle lakabını kullandığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 465 (1072-73) senesinde Alp Arslan ve Melikşah dönemlerinde Belh'te hüküm süren melikin Alp Arslan'ın oğlu Ayaz olduğu ve kendisine halife tarafından Şihâbü'd-devle lakabı verildiği bilgisi kaydedilmiştir. Alp Arslan'a tâbi olarak basılan bu sikkelerin Melik Şihâbü'd-devle Ayaz İlyas'a ait olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Sultan Alp Arslan'ın 465 yılının Rebülevvel ayının 10'unda (24 Kasım 1072) vefat ettiği bilgisini dikkate aldığımızda da 465 (1072) senesinde iki farklı kişinin Alp Arslan döneminde Belh'te yönetici olarak görevlendirilmiş olması ihtimal dahilinde değildir. Bu durumda da 465'te Belh hâkimi olan Melik Ayaz ile Melik İlyas'ın aynı kişi olduğu hükmüne varmak mümkün görünmektedir.

SONUÇ

Bu makalede, hakkında çok az bilgi sahibi olunan Sultan Alp Arslan'ın büyük oğlu Belh hâkimi Melik Şihâbü'd-devle Ayaz'ın, babası ve kardeşi Melikşah'ın iktidarındaki hayatı hakkında bilgi verildikten sonra Alp Arslan'ın oğulları olduğu kabul edilen Ayaz ve İlyas'ın iki ayrı melik değil, aynı kişi olduğu tezi ortaya konmuştur. Kaynaklardaki bilgiler, 465 (1072) yılında "Melik İlyas" ve "Melik Şihâbü'd-devle" isim, unvan veya lakabıyla Belh'te Sultan Alp Arslan'a tâbi basılan sikkeler, İlyas ve Ayaz'ın aynı şehzade olduğu görüşünü ispatlamaktadır. Ayrıca bu vesileyle Melik Şihâbü'd-devle Ayaz İlyas'ın darbettirdiği sikkelerin tanıtımı yapılmış, onun 463 (1070-71) ve 465 (1072-73) yıllarında Sultan Alp Arslan ve Melikşah dönemlerinde Belh'te hüküm sürdüğu ve 465 (1073) yılında burada vefat ettiği sonuçlarına da varılmıştır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

³¹ Schwarz, *Sillogae Numorum Arabicorum Tübingen*, 93; Album, *A Checklist of Islamic Coins*, 183. Tirkeş Hocaniyazov, *Katalog Monet Gosudarstva Velikikh Sel'dzhukov* (Aşhabad: İlim, 1979), 122; Özgüdenli, "Sillogae Numorum Arabicorum Tübingen", 164; Piyadeoğlu, *Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi*, 51. Hocaniyazov ve Özgüdenli paraların İlyas b. Çağrı adına Alp Arslan döneminde, Piyadeoğlu ise İlyas b. Çağrı adına Melikşah döneminde basıldığını belirtmektedir.

³² Zeno.ru, 288272; Zeno.ru, 290416. Hocaniyazov, *Katalog Monet Gosudarstva Velikikh Sel'dzhukov*, 212. Zeno'da Melik Şihâbü'd-devle adına 465 (1072) yılında Belh'te Sultan Alp Arslan'a tâbi olarak bastırılan iki adet sikke mevcuttur. Bunlardan ilkinin İlyas b. Tuğrul'a, ikincisinin ise Tekiş b. Alp Arslan'a ait olduğu belirtilmiştir. Tekiş'in ağabeyi Ayaz'ın (İlyas) ölümlünden sonra Melikşah'ın iktidarında Belh'e hâkim olduğu bilgisini dikkate aldığımızda bu iki sikkenin de Şihâbü'd-devle Ayaz (İlyas) b. Alp Arslan'a ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Hocaniyazov'un İlyas b. Çağrı'ya ait olduğunu belirttiği, Melik Şihâbü'd-devle'nin bastırıldığı sikke de İlyas b. Alp Arslan'a ait olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abu'l-Farac, Gregory. *Abu'l-Farac Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doğrul. 1. Cilt Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Ahmed b. Mahmûd. *Selçuk-nâme*. haz. Erdoğan Merçil. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018.
- Album, Stephen. *A Checklist of Islamic Coins*. Santa Rosa: Stephen Album Rare Coins, 2011.
- Album, Steve. (2006 November 1). List 218, lot 49377.
- Album, Steve. (2023.01.26). Auction 45, lot 736.
- Anonim. *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*. tercüme ve notlar: Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner. Ankara: Atıf Yayınları, 2014.
- Aslanapa, Oktay. "Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan Zamanından Kalan Eserler". *Türkiyat Mecmuası*, 17 (1972), 21-24.
- Beyhakî, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i. *Tarih-i Beyhakî*. çev. Necati Lugal. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Bundârî. *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*. çev. Kıvâmüddin Burslan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 1999.
- Hocaniyazov, Türkes. *Katalog Monet Gosudarstva Velikikh Sel'dzhukov*. Aşhabad: İlim, 1979.
- Hunkar, Ömer Soner. *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş-Gelişme-Çöküş (766-1212)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.
- Hüseyinî, Sadruddîn Ebu'l-Hasan 'Ali ibn Nâsir ibn 'Ali. *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*. çev. Necati Lugal. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı 1999.
- İbn Hallikân. *İbn Hallikân'ın Selçuklu Biyografileri ve Çağdaş Simalar*. çev. Halil İbrahim Gökbörü. Ankara: Altınordu Yayınları, 2022.
- İbnü'l-Adîm. *Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb*. çev. Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 1989.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman. *el-Muntazam fi Târihi'l-Ümem*'de Selçuklular (H. 430-485=1038-1092). seçme tercüme ve değerlendirme: Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fi't-târih*. nşr. Tornberg. 10. Cilt Beyrut: Dâru's-Sâdr, 1979. / *el-Kâmil'de Selçuklular*. çeviri, notlar ve açıklamalar: Abdülkerim Özaydın. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2022.
- İbn Funduk, Ebu'l-Hasan Ali b. Zeyd Beyhakî. *Tarih-i Beyhak*. nşr. Ahmed Behmenyâr. Tahran: Çâphâne-i Kânûn, 1317.
- Kaçın, Bülent. *Selçuklu Hatunları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.
- Kafesoğlu, İbrahim. "Alparslan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/526-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Selçuklu Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. İstanbul: Ötüken, 3. Baskı, 2019.
- Kesik, Muharrem. *Malazgirt'in Kahraman Kumandanı Sultan Alp Arslan*. İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları, 2021.
- Köymen, M. Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alparslan ve Zamanı*. 3 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.
- Mîrhând, Muhammed b. Hâvendşâh b. Mâhmud. *Ravzatu's-safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçukiyye)*. tercüme ve notlar Erkan Gökso. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Müneccimbaşı Ahmed. *Câmiu'd-Düvel Karahanlılar Fasikülü*. çev. Necati Lugal. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1940.
- Müneccimbaşı Ahmed. *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*. yay. Ali Öngül. 1. Cilt İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2017.
- Nişâbüri, Zahîru'd-Dîn. *Selçuknâme*. çev. Ayşe Gül Fidan. Ankara: Kopernik Kitap, 1. Baskı, 2018.
- Öngül, Ali. *Büyük Selçuklular*. İstanbul: Camlica, 2018.
- Özaydın, Abdülkerim. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1040-1157)*. İstanbul: İrcica, 2023.
- Özgüdenli, Osman G.. "Slloge Numorum Arabicorum Tübingen, Balh und Die Landschaften am oberen Oxus XIV c Hürâsân III". *Tarih Dergisi*. 38 (2003), 159-168.
- Özgüdenli, Osman G.. *Selçuklular Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*. 1 Cilt. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Özkuzugüdenli, Bülent. *Hasan-ı Yezdî'nin Câmi'u't-Tevârih-i Hasenî isimli eserinin Selçuklular kısmı (Giriş-Farsça metin-Türkçe tercüme)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Piyadeoğlu, Cihan. *Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklular Dönemi*. İstanbul: Kronik Kitap, 2023.
- Piyadeoğlu, Cihan. *Sultan Alp Arslan Fethin Babası*. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Râhat-üs-Sudûr ve Âyet-üs-Sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Âlâmeti)*, çev. Ahmed Ateş. 1. Cilt Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 1999.
- Reşîdü'd-din Fazlullâh. *Selçuklular Cami'ü't-Tevarih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçuk)*. çev. Erkan Gökso, H. Hüseyin Güneş. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2. Baskı, 2018.
- Sevim, Ali - Merçil, Erdoğan. *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî. *Mir'âtü'z-Zamân fi Târihi'l-Âyan*. nşr. Muhammed Enes el-Hınn-Kâmil Muhammed el-Harrât. 19. Cilt Dimaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013. / *Mir'âtü'z-Zaman fi Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*. seçme tercüme ve değerlendirme: Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Schwarz, F.. *Slloge Numorum Arabicorum Tübingen Balh Und Die Landschaften Am Oberen Oxus, XIV c Hürâsân III*. Tübingen-Berlin: Ernst Wasmuth Verlag, 2002.
- Sümer, Faruk. "Arslan Argun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/399-400. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sümer, Faruk. *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*. 2. Cilt. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1999.
- Şebânkârî, Muhammed b. Ali b. Muhammed-i. *Mecma'u'l-ensâb (Hânedanlar Tarihi)*. çev. Fahri Unan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken, 24. Baskı, 2021.

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=288272&cat=17278&ppuser=&sortby=d&way=desc> (29.03.2024)

<https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=290416&cat=5552&ppuser=&sortby=d&way=desc> (29.03.2024)

EK 1. Melik Şihâbü'd-devle Ayaz İlyas'ın Darbettirdiği Sikkeler

Ön yüz		Arka yüz	
لا اله الا الله وحده لا شريك له الياس	ملك		
بسم الله ضرب هذا الدينار بـ(بلخ) سنة ثلاث و ستين و اربعماية	?		الله محمد رسول الله القايم بامر الله ملك الاسلام الب ارسلان
463, (Belh?), Dirhem, 2.61g (S. Album, List 218, 1 November 2006, nr. 49377.)			
ملك عدل لا اله الا الله وحده لا شريك له القايم بامر الله الياس			
بسم الله ضرب هذا الدينار بقية الاسلام سنة خمس و ستين و اربعماية	(el-Kur'ân, er-Rûm, 4-5)		بلخ محمد رسول الله ملك الاسلام وظهير الامام الب ارسلان محمد
465, Belh - Kubbetü'l-İslâm, Dinar, 2.25g, 4h (SNAT, XIVc/III, nr. 757.)			
ملك لا اله الا الله وحده لا شريك له القايم بامر الله الياس			بلخ محمد رسول الله ملك الاسلام وظهير الامام الب ارسلان محمد
بسم الله ضرب هذا الدينار بقية الاسلام سنة خمس و ستين و اربعماية	(el-Kur'ân, er-Rûm, 4-5)		محمد رسول الله (el-Kur'ân, et-Tevbe, 33)
465, Belh - Kubbetü'l-İslâm, Dinar, 3.59g, 3.69g, 24-24.2mm (Hocaniyazov, nr. 439.)			
ملك لا اله الا الله وحده لا شريك له القايم [يا] امر الله شهاب الدولة			
بسم الله ضرب هذا الدينار بقية الاسلام سنة خمس و			بلخ محمد رسول الله ملك الاسلام وظهير الامام الب ارسلان محمد
			محمد رسول الله

ستين و اربعماية		(el-Kur'ân, et-Tevbe, 33)
(el-Kur'ân, er-Rûm, 4-5)		
465, Belh - Kubbetü'l-İslâm, Dinar, 3.80 g (Zeno.ru, 288272; 290416.)		
ملك لا اله الا الله وحده لا شريك له القايم [ب]امر الله شهاب الدولة		بلخ محمد رسول الله ملك الاسلام وظهير الامام الب ارسلان محمد
بسم الله ضرب هذا الدينار بقبة الاسلام سنة خمس و ستين و اربعماية		محمد رسول الله (el-Kur'ân, et-Tevbe, 33)
(el-Kur'ân, er-Rûm, 4-5)		
465, Belh - Kubbetü'l-İslâm, Dinar, 3.51g (S. Album Rare Coins, Auct. 45, 26.01.2023, lot 736.)		
ملك لا اله الا الله وحده لا شريك له القايم [ب]امر الله شهاب الدولة		بلخ محمد رسول الله ملك الاسلام وظهير الامام الب ارسلان محمد
بسم الله سنة خمس		
?		?
[46]5, Belh, Dinar, 3.55g, 24mm (Hocaniyazov, nr. 440.)		
لا اله الا الله وحده لا شريك له الياس		الله محمد رسول الله القايم بامر الله ملك الاسلام الب ارسلان
بسم الله ضرب هذا الدينار ب(بلخ) سنة خمس و ستين و اربعماية		
?		?
465, (Belh), Dirhem, 2.64g, 1h (SNAT, XIVc/III, nr. 758.)		